

GOEDE DINGEN KOMEN LANGZAAM - EEN VERVOLG

Ook nu weer houden we de lezers op de hoogte van de gang van zaken bij het tot stand komen van een Stimuleringsproject, bedoeld om de toepassing van de Friese rassen en gewassen op gang te brengen.

Het bureau *Cultuurland Advies* kreeg van de provincie Fryslân de opdracht het al door ons gemaakte voorstel voor het project zo aan te passen, dat fondsen het willen gaan financieren. Het bureau heeft deze klus met veel enthousiasme opgepakt. In maart aanstaande zal duidelijk zijn of er voor het project fondsen gevonden worden. Dan moeten deze nog de tijd krijgen om er een besluit over te nemen. Goede dingen komen langzaam, zien we maar weer.

SMAAKPROEF MET PEULVRUCHTEN

Pat Zijlstra uit Eastermar heeft al diverse keren voor het Werkverband een *smaakproef* verzorgd. Op zondag 11 februari 2024 doet hij dat weer in het Fries Landbouwmuseum bij Goutum.

Deze keer gaat het over peulvruchten uit de collectie van het Werkverband. Pat laat de deelnemers beoordelen of de Gele Woudboon, de Bruine Woudboon, de Reade Krobbe, de Gritney, de Zoete Grauwe Erwt of de Janumer Pronkboon het lekkerst is. De proeverij wordt gehouden van 14.00 tot 16.00 uur. Het adres is: Felling 6, 8912 CG Leeuwarden.

Bruine boon

ZO KAN HET OOK

Een vrijwilligster bij *De Kruidhof* in Buitenpost kwam op het idee de Janumer Pronkboon die daar in de demotuin geteeld wordt als *oorhanger* te gebruiken. Zo kan het ook.

PERIODIEKEN

In **De Nederlandse Landgeit** een verslag van de 25e keuring bij de Spitkeet in Harkema. Er werden 91 dieren aangemeld. In deze aflevering ook de aankondiging van een herdruk van het door Dia Vennis samengestelde boekje 'Koken met geitenvlees'.

In **US ARK**, het tijdschrift van de Friese Vereniging voor historische landbouw, een overzicht van verbeteringen die het bedrijf L.S. Brouwers Stalinrichtingen bij de boerderij van de familie Viëtor onder Achlum aanbracht. Ook wordt gemeld hoe de firma naam maakte met de aanleg van drinkbakjes, type 2,3 en 4.

Fokker Herman Seeuws beantwoordt in **DE ZWARTBLES** tien vragen. Wie ben je, waar woon je. Hoeveel schapen heb je. Waarom koos je voor Zwartbleschape. Sinds wanneer ben je lid van het Nederlands Zwartbles Stamboek (NZS). Waar haalde je je eerste schapen vandaan. Zijn je dieren gepunt op exterieur. Heb je al een fokdoel of richting kunnen bepalen. Heb je specifieke vragen aan het NZS. Heb je een voorstel voor wie de volgende 10 vragen mag beantwoorden. Een idee voor andere bladen?

In **DE FRYSKE HOUNEN** een artikel over 'The American Stabijhoun Association', een organisatie die in de Verenigde Staten en Canada de Stabijhounbezitters verenigt. Iedere drie jaar is er een groots evenement met leuke activiteiten en educatieve onderdelen, de 'Speciality'. De specifieke kenmerken van de

honden worden daar geïnventariseerd met als doel dat de rasstandaard van de Stabijhoun, zoals deze door de NVSW is vastgelegd, wordt gehandhaafd. Er zijn ook kleinere regionale bijeenkomsten.

In het door de Zwartbles-fokkersgroep gepubliceerde zomernummer een foto van een koppel Zwartblessen.

Ene Teunis houdt in **DE FRIES-HOLLANDSE KOEKRAANT** een beschouwing over 'gras zonder water'. In dit gras wordt, denkt hij, onbestendig eiwit omgezet naar bestendig eiwit dve en blijft suiker beschikbaar als energiebron voor pensbacterien. De theorie is er, de koe is er, het gras zonder water is er. Laten we het al dan niet in groepsverband maar uitproberen, dan weten we of het klopt, schrijft Teunis.

Groepsoverzicht Speciality

HEIN DROST ZET ZICH IN VOOR HET FRIESE FRUIT

Eén van de redenen waarom het 'Platform Friese Rassen en Gewassen' is opgericht is het in stand houden en toepassen van het Friese fruit. Dan hebben we het over de Doeke Martens, de Schoone van Iephof, de Dokkumer Nije en de Present van Friesland, rassen die in Fryslân ontstaan zijn.

Voor de Ambro geldt dat niet, maar daar is wel entmateriaal uit de duinen van Schiermonnikoog voor gebruikt. De organisatie 'Fruit yn Fryslân' heeft er nog een aantal aan toegevoegd: de Zoete van der Schoot, de Roem van Drachten, de Minne Dankert Appel, de Liana appel, de Pit Oranje en de Marijke Meu appel. Dan is er nog de peer Hallemine Bonne, waaraan Knoop in zijn POMOLOGIA al aandacht besteedt. Deze zou zijn oorsprong hebben in Hallum. Van belang zijn ook de uit Leeuwarden en Het Bildt

Roem van Drachten

afkomstige bessenstruiken: de Silvergieters' Zwarte, de Stanza en Sint Anna Korfke. Tot de pruimen behoort de vooral op de Friese zandgronden voorkomende Wichter.

Hein Drost, werkzaam bij De Kruidhof in Buitenpost, verkoopt al enkele jaren een deel van bovengenoemde fruitbomen. De Friese soorten worden daar minder verkocht dan de meer bekende niet-Friese soorten als bijvoorbeeld de Elstar. De afzet van de Friese rassen blijft tot nu toe beperkt tot 5 à 10 per soort. Het zijn laagstambomen die gemakkelijk door klanten kunnen worden meegenomen en die, om ze te planten, weinig ruimte vragen. Dit gaat ook op voor de Friese bessenstruiken.

Hoogstambomen van de Friese soorten vragen wel veel ruimte. Evenals de Wichter, kan Drost de bessenstruiken ook leveren.

COMMERCIELE VLASTEELT IN NOORD - FRYSLAN

In Fryslân stond eerder veel vlas. Tegenwoordig wordt het in de provincie nog geteeld om er bijvoorbeeld eendenkorven mee te vlechten. Johan Dankert is van plan te onderzoeken of in Het Bildt het commercieel telen van vlas weer op gang kan worden gebracht. In 2024 wil hij in Het Bildt 4 ha vezelvlas gaan verbouwen. Bij wijze van proef doet hij dat ook met de Friese vlasrassen die in de collectie van het Werkverband bewaard worden. Dat zijn vezelrassen, geschikt om er linnen mee te maken. De prijs van linnen is tegenwoordig erg hoog, dat biedt perspectieven, denkt Dankert. Hij wil ook onderzoeken of de verwerking van vlas zoals eerder weer in Fryslân kan gebeuren.

De Friese vlassoort Nynke, eerder commercieel verbouwd in Het Bildt

Het aardappelvirus voor blijven.

Door Enno van der Zee

Op de oogstdag van de Kruidhof in Buitenpost sprak ik vrijwilligers van het Werkverband Friese Rassen. Ze vertelden dat een aantal rassen van hun collectie volledig besmet was geraakt door virus. Aangezien ik ervaring heb met weefselkweek bij 'HZPC Research, Metslawier' vroegen ze mij of ik iets voor hen kon betekenen.

Een besmette aardappelplant is virusvrij te krijgen via meristeemcultuur. Hierbij zet je het alleruiterste groeipunt van de plant op een groeimedium. Het groeipunt is virusvrij omdat:

- Het groeipunt groeit snel, waardoor het virusvermeerdering het niet bij kan houden.
- Het vatensysteem is niet helemaal ontwikkeld waardoor het transport van virusdeeltjes te langzaam gaat.

Doel is om het virus voor te blijven. Als je het goed wil doen, zou je dit op een lab moeten uitvoeren, maar omdat het om besmette knollen gaat, wordt het thuis uitgevoerd. Met inzet van kennis en methoden zullen de werkzaamheden vrijwillig uitgevoerd worden. Persoonlijk gezien is het een leerdoel.

Voor deze proef gebruiken we de rassen 'Woudgeeltje' en 'Vroeg op'. We gebruiken het groeipunt uit een kiem en uit de top van een aardappelplant in jong stadium. Deze laten we groeien op een medium. Vervolgens zetten we na een aantal weken herhaaldelijk de topstukken over in een ander medium. Na een x aantal cycli worden ze overgezet op in potgrond met voeding. Deze planten groeien op een kweektafel met luizengaaskoepel. Luizen kunnen ook virus overbrengen. Tijdens de teelt worden planten individueel getoetst op virus. Zieke planten worden verwijderd. We oogsten knollen van deze gezonde planten. Het jaar erop kunnen ze in de volle grond geteeld worden in een luizengaastent, apart van andere rassen. Tijdens de teelt zal er op virus geselecteerd worden. Hopelijk zien we in 2025 resultaat!

Kiem Woudgeeltje

Kiem Vroeg Op

OT FRYSK MOLKSKIEP BEDRIGE

It Fryske Molkskiep wie al in bedrige ras, doe't resint de sykte blautong útbriek. Piertje Dykstra dy't molkskiep hâldt op de dyk by Starum hat al in tal rammen oan de sykte ferlern. It sil net tafalle dy neffens de rasstandert te ferfangen. Wieger Kuiken út Kollumerpomp, dy't tsiis makket mei molke fan syn molkskiep, fynt dat blautong net sasear it fuortbestaan fan it ras bedriget, mar dat soks foaral komt om't foaral gruttere melkers har molkskiep net registreare litte. Der binne miskien wol sa'n seistûzen molkskiep, mar dy binne lang net allegearre by it Molskieppestamboek ynskreaun. Dat behinderet it suver hâlden fan it ras.

IN GARDENIERSBEDRIUW BY EMPATEC TUSKEN BERLTSUM EN WIER

Tusken Berltsum en Wier leit it learwurk-bedriuw Empatec foar lju mei ôfstân ta de arbeidsmerk. It bedriuw frege it Wurkferbân oft der dêr wat mei de kolleksje lânbougewassen dien wurde kin.

Al gau waard neigien oft der op it bûtenterrein in rekonstruksje fan in *garniersbedriuw* ynriochte wurde kin. It bedriuw leit oan de Garnierswei dat der op wiist dat dizze bedriuwen dêr earder wiene.

Spahr van der Hoek skriuwt yn 'De Geschiedenis van de Friese Landbouw' dat in garnier him yn earste ynstânsje talei op de tylt fan gewassen, lykas ierpels, flaaks en groffe grienten. Yn de njoggentjinde iuw ferbouden se ek koal, woartels, sipels en soms ek sûkerij. Mear en mear waard de betide ierpel dy't koalrapen as twade frucht mooglik makke de fêste basis. Dy waarden nei Ljouwert ferfierd, foardat yn Berltsum in feiling oprjochte waard. Ierpels waarden troch de garniers, sjoch de foto, plante mei in ierpelboar. In goed ferkochte ierpel wie it Berltsumer Gieltsje. Doe't it Wurkferbân oprjochte waard, koene noch in pear fan dizze soort yn Berltsum oantúgd wurde. K.J. van den Akker neamt ek Bintsje, Sirtema, Irene, Amaryl en Saskia. Ek dy binne yn de kolleksje bewarre bleaun. Om 1900 hinne wiene der ek garniers dy't spinaazje, komkommers, kropsla en tusearte kweekten. P. Smeding beskriuwt yn 'De Fryske Túnbou' hoe't dat yn syn wurk gyng. Garniers hiene ek fruitbeammen. Troch it Wurkferbân waard oan de Genenbank yn Wageningen frege hokker sied fan rassen út dy tiid dêr noch bewarre wurdt. Dat sied waard troch it Wurkferbân yn 2023 op twa plakken fermeardere. It kin brûkt wurde om mei de oare rassen út de kolleksje by Empatec it garniersbedriuw stal te jaan.

By de proefnimming dy't it bedriuw yn it ôfrûne seizoen mei oarspronklike rassen dien hat, die bliken dat it ferbouwen fan stokbeane dêr bot fan de hurde wyn te lijen hat. De garniers leine dêrom beammen om har tunen oan, dat ek fruit-beammen wêze koene.

De gemeente Waadhoeke besiket it kûliselânskip yn de gemeente safolle mooglik te beskermjen of op 'e nij oan te lizzen. Dat kin nou ek by de oanlis fan in garniersbedriuw by Empatec yn praktyk brocht wurde.

Lânskipsbehear Fryslân is frege om in plan te meitsjen foar de oanlis fan elziesingels en fruit-beammen. By it fruit giet it dan om heechstambeammen.

Yntusken wurdt troch it Wurkferbân ek besjoen ynhoefiert de rekonstruksje fan in garniersbedriuw by Empatec ûnderdiel wêze kin fan in *Arkeplak* dêr't, nei't 'It Griene Nêst' yn Sumar dêrta ferlern gie, al lang om socht wurdt. Dat is in plak dêr't de kolleksjes fan de by Platfoarm hearrende rassen en gewassen by ekskursjes oan in publyk toand wurde kinne.

De Fryske bisterassen en de houtige gewassen sille der as it heal kin ek by behelle wurde. By ekskursjes moat foar besikers te sjen wêze hoe't garniers har ambacht útoefenen. Dêrta wurdt gearwurke mei it Berltsumer Garniersmuseum. As it allegear trochgean kin, wurdt it plan yn stappen útfierd dêr't ek organisaasjes dy't oan it Platfoarm dielnimme by frege wurde.

In haadstik apart: by Empatec is it ek mooglik dat hja meiwurkje oan it winnen fan sied foar it Wurkferbân. Yn it ôfrûne seizoen is dêr yn in grutte kas en op it bûtenterrein al in begjin mei makke. Mei it each op de ferkeap fan oarspronklik sied yn pûdsjes, is dêr yn 2023 foar de by de kolleksje fan it Wurkferbân hearrende lânbougewassen, ryklik sied fan wûn.

WAAROM OORSPRONKELIJKE RASSEN GEBRUIKEN

De bij het Platform Friese Rassen aangesloten organisaties koesteren in principe dierrassen, fruitrassen, landbouwgewassen en houtige gewassen die in de provincie hun oorsprong hebben. Bij het Werkverband kan het ook gaan om gewassen die er eerder verbouwd werden, zoals de Sint Jansrogge op de Friese zandgronden. Daarvan kon nog zaad achterhaald worden.

Vaak krijgen leden van het Platform te horen, dat ze de wind mee hebben, omdat er bij het publiek steeds meer belangstelling voor streekproducten ontstaat. Dat begrip kan echter van alles inhouden. Streekproducten zijn streekproducten. omdat ze nu eenmaal zo heten, hoor je sommigen zeggen. Vaak is het al voldoende als een produkt in een bepaalde streek ontstaan is. Soms wordt dat niet eens nodig gevonden: wel eens Friese mosterd gekocht dat in Groningen geproduceerd werd? Voor de meeste consumenten is het wel van belang, dat streekproducten goed smaken en dat bekend is waar ze op korte afstand geproduceerd werden. Ook wordt wel belang gehecht aan de bijdrage van streekproducten aan de bio-verscheidenheid.

De reden waarom bij het Platform wordt vast gehouden, aan het uitgangspunt dat bepaalde soorten in Fryslân ontstaan zijn, of dat ze er vroeger voorkwamen, is ook dat ze bijdragen aan de geschiedenis van wat vroeger in de provincie geteeld werd. Voor wie daar belang aan hecht, dragen ze als immaterieel erfgoed bij aan de culturele verscheidenheid. Vooral ook als dit, zoals mogelijk bij de in deze OER gepresenteerde reconstructie van een gardeniersbedrijf, gepaard gaat met het daarbij uitgeoefende ambacht. Aan het cultuur-historisch belang van streekproducten wordt over het algemeen door de bewoners van Fryslân weinig betekenis toegekend.

Barend Gehner, docent plantenkunde bij Van Hall Larenstein, maakt een vergelijking met het instandhouden van originele binnenschepen. Om er goed mee kunnen te varen, zijn er soms aanpassingen nodig. Wil je een schip als een museumstuk in stand houden, dan gaat dat soms

ten koste van het gemak. Is dat ook niet zo met de oorspronkelijke landbouwgewassen? Zijn die ook niet steeds geselecteerd op bruikbaarheid? Waarom zou je, zoals het Platform doet, gewassen zoveel mogelijk in hun oorspronkelijke vorm gaan toepassen? Daarvoor is, denkt Barend, ook een zeker idealisme nodig.

Kan het gezond zijn van oorspronkelijke landbouwgewassen een reden zijn om ze te gaan gebruiken? Dat ze gezond zijn, is lastig om aan te tonen, weet Barend uit ervaring. Een langdurig project waardoor de gezondheid van een bepaald product moest worden aangetoond, riep nauwelijks een onderscheidend resultaat op. Bovendien kost zo'n onderzoek veel geld.

Soms komt het gezond zijn van producten neer op beeldvorming, zoals toen boerenkool voor erg gezond doorging. Het werd in grote hoeveelheden geteeld en verkocht.

Wel zou je gemakkelijker door onderzoek kunnen aantonen dat een bepaald gewas anti-oxidanten of bepaalde vitamines bevat waarvan wordt aangenomen dat ze sterk aan de gezondheid bijdragen.

Voorzover oorspronkelijke gewassen zaadvaast geteeld worden is een voordeel dat ze, ondanks lagere opbrengsten, de gebruiker minder afhankelijk maken van zaadbedrijven die zich op hybride rassen toeleggen. Zie daarover de voorafgaande OER.

ELK DORP EN ELKE WIJK EEN EIGEN TUIN OF BUURTMARKT

Ook dit jaar ontstonden er, soms aan elkaar verbonden, meerdere buurtmarkten en dorps- of wijktuinen. Minder voedselkilometers maken, een betere smaak en het hechter maken van de gemeenschap vormden de aanleiding. Ook voor boeren kunnen er kansen liggen om stapje voor stapje te ontdekken dat ze hun bedrijf ook anders kunnen inrichten.

Wim Canton uit Makkum had 45 jaar ervaring met moestuinieren, toen hij een haalbaarheids-rekenmodel maakte om te kunnen aantonen dat de opzet van een dorps- of wijktuin financieel mogelijk is. In het dorp ontstond een *dorpstuin*. Er wordt gebruik gemaakt van compost. Het bestrijden van insecten gebeurt met een aftreksel van de brandnetel. De tuin heeft inmiddels zo'n 120 leden. Er is capaciteit voor nog 50 leden. Elke maandag in het seizoen krijgen de leden een mail waarin staat wat ze op dat moment van de tuin kunnen halen. Daar wordt tot nu toe geen misbruik van gemaakt. Wel weten sommigen niet hoe ze moeten oogsten, dan trekken ze bijvoorbeeld hele planten uit de grond. De bedoeling is om er samen met schoolkinderen

fruitbomen aan te planten. Zo kunnen zij ook buiten les krijgen.

Djoke Bierma uit Oude Bildtzijl werkt mee aan de *buurtmarkt* in het dorp. Voor het opstarten van zo'n markt heb je geen grond nodig. De markt heeft zo'n twintig vaste klanten, een groep er omheen neemt zo nu en dan ook producten af. Ze komen uit de eigen omgeving en deels van de groothandel. Het gesleep met eten over de hele wereld wordt zo voorkomen.

De drijfveer bij het initiatief is: niet meer naar de supermarkt te hoeven waar bewerkt voedsel in plastic wordt aangeboden. Wat voor Djoke ook meespeelt is de controleerbaarheid. Je weet nu waar je eten vandaan komt.

Het gebruik van oorspronkelijke Friese fruitrassen en landbouwgewassen bleef tot nu toe bij de dorps- of wijktuinen en buurtmarkten grotendeels achterwege.

(Gegevens voor het bovenstaande werden ontleend aan NoordZ, een bijlage van de Leeuwarder Courant 20-4-23)

FRYSKE IERPELS BY IN RASSENSJOW EN IN BOEREMERK

9 septimber waard yn Goutum by it Frysk Lânboumuseum in boeremerk hâlden. It Wurkferbân toande dêr har ierpelkolleksje. Dat binne yntusken sa'n tritich soarten dy't yn Fryslân ûntstien binne. De ierpels waarden ek toand op de sjow dy't de 'Fries-Groningse Aardappelkwekers Vereniging' yn it ramt fan har 70-jierrich bestean yn Easterbierrum hâlde. De leden fan de feriening lieten it publyk bewûnderje hokker nije ierpelrassen hja makke hiene: trijeensechstich krusings dy't troch fjirtjin leden ynlevere wiene.

In oersjoch fan de troch Freark Zwart ûnderhâlden kolleksje fan Fryske ierpelrassen

JANTINE DE VRIES-BELLINGA NIET LANGER BESTUURSLID

Port Betaald

Jantine de Vries-Bellinga heeft laten weten dat ze door privéomstandigheden niet langer deel uit maakt van het Platformbestuur. De overige bestuursleden zijn Jantine erkentelijk voor wat ze er aan bijdroeg.

HOE WORD OF BLIJF JE ABONNEE

Je wordt abonnee van OER, als je €10.00 als email-abonnee of €12.50 als postabonnee overmaakt op banknummer NL 16 TRIO 0197 646 174 ten name van Werkverband Friese Rassen. Zet je email- of postadres er bij, zodat we eten hoe we OER moeten versturen.

Retouradres: Heerenweg 26 9262 SG Sumar

Platform Friese Rassen en Gewassen

www.friesehoenderclub.nl

www.nzs.nl

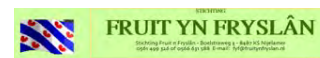
www.zeldzamerassen.nl/
zwartbles-fokkersgroep

www.roodbontfrisvee.nl

www.melkschappen.nl

www.fruitynfryslan.nl

www.baggethof.nl

www.szh.nl

www.vriendenvanhetoudefruit.nl

www.werkverband-frieserassen.nl

www.frieshollands.nl

www.herbariumfriscum.nl

www.dekruidhof.nl

www.nvsw.nl

www.landgeit.nl